

SOSYO-EKONOMİK DÖNÜŞÜM SÜRECİ (POST-FORDİZM) VE SANAYİ ÖTESİ YAKLAŞIMLAR

Yrd.Doç.Dr.Halil İbrahim AYDINLI
Cumhuriyet Üniversitesi
İİBF Kamu Yönetimi

ÖZET

1970'li yıllarda sanayi döneminin yapısı olan Fordist birikim rejiminin krize girmesiyle gelişen Post-Fordizm, sanayi ötesi bir yaklaşım olarak özellikle ekonomik alt yapıda öne çıkan bir süreç olmuştur. Bu süreçte Fordist paradigmaya ilişkin kitlesel tüketim, standardizasyon ve modernist kültürel normlar yerini, farklılaşan taleplere yanıt verebilecek esnek, dinamik üretim ve postmodern kültürel normlara bırakmıştır.

Üretim sürecinde bu değişiklikler yaşanırken, aynı yıllarda sanayi döneminden sanayi-ötesi döneme doğru da yoğun bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bilgi toplumu, postmodernizm, küreselleşme gibi oluşumlar bu dönüşüm sürecinin temel taşlarını oluşturmaktadır.

GİRİŞ

1970'li yıllar ve sonrasında her alanda farklı kavramlarla ifade edilen bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı ve bu sürecin de bir çok alanı etkilediği görülmektedir. Dönüşüm süreci çok çeşitli yaklaşımlarla tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bazı açıklamalar kültürel değişimleri vurgularken, bazı açıklamalar da üretim ve yönetim sürecindeki dönüşüme odaklanmaktadır.

Dünya Ekonomisi, 1970'lerde yaşadığı kriz nedeniyle çok çeşitli değişikliklere uğramış ve yeniden yapılanmaya zorlanmıştır. Ekonomik büyümenin yavaşladığı, çok sayıda işçinin işten çıkarıldığı, toplam talebin daraldığı, gelir dağılımının bozulduğu, özel sektörde verimlilik ve karlılığın düştüğü ve enflasyonun arttığı kriz sonucunda başvurulan yeniden yapılanma olgusunun somutlaştığı

önemli bir adım; 1980'li yıllardan sonra yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanan Post-Fordist dönüşüm sürecidir.

Yeni teknolojilerin yükselmesi, küreselleşme, bilgi toplumu ve üretim paradigmasındaki değişimle temellenen bu yeni süreç, üretimin örgütlenmesi, devletin yeniden yapılanması, kamu yönetiminin işlevsel durumu ve yerel yönetimlerin sistem içindeki yerinin saptanması gibi pek çok konunun açıklanmasında anahtar rolü görmüştür. Bu sürecin ortaya çıkardığı dönüşüm, kitlesel üretim, kitlesel tüketim, artan kamu harcamaları, katı hiyerarşik yapı ve modernist kültürel özelliklere karşı, esnek üretim, farklılaştırılmış tüketim kalıpları, refah devletinin çözülmesi, adem-i merkezîyetçi yapı ve postmodernist kültürel normlarla karakterize edilmektedir.

Özel sektörde başlayan yeniden yapılanma, 1980'li yılların başlarında özellikle gelişmiş batılı ülkelerde yeni liberal politikaların iktidara taşınmasıyla birlikte kamu sektörü ve yerel yönetimlerde de etkili olmuştur.

I. FORDİZMDEN POST-FORDİZME GEÇİŞİN TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLANI

Medeniyetler tarihine bakıldığında, toplumların ve üretim biçimlerinin topyekün değiştiği dönemlere rastlanmaktadır. Bu dönemlerden insanlık tarihinde en fazla iz bırakanlardan birincisi, avcılık ve toplayıcılık aşamasından yerleşik hayata geçişi simgeleyen tarım toplumuna geçiştir. İkincisi, tarım toplumundan kitlesel üretim, tüketim ve eğitimin hakim olduğu sanayi toplumuna geçiştir. Üçüncü ve en önemlisi ise, Brezenski'nin "Teknotronik Çağ", Alvin Toffler'in "Üçüncü Dalga", Peter F. Drucker'in "Sanayi Ötesi Toplum" dediği bilgi toplumuna geçiştir. Fordist-post-fordist yapılanmaları ve bunların yerel yönetimlere yansımalarını aydınlatma açısından Bu süreçleri kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

A. Sanayi Devrimi ve Yansımaları

Sanayi Devrimi 18.Yüzyılda buhar makinasının icat edilmesiyle başlamış, 1789 Fransız İhtilali ile siyasal ve toplumsal bir nitelik kazanmıştır (Erkan, 1993: 3)

Yeni teknolojilere dayalı artan işbölümü ve uzmanlaşma, üretimdeki verimliliği etkilemiş, insanlık o güne kadar görmediği bir üretim artışına tanık olmuştur. Geleneksel tarım toplumunda üretim, evlerde, el tezgahlarında yürütülürken, sanayi devrimiyle birlikte üretim kitlesel boyut kazanarak, fabrikalarda yapılmaya başlamıştır.

Kitlesel üretim, kentleşmeyi ve kent yapısını değiştirirken, buna paralel olarak, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçilmesine de neden olmuştur.

tur. Geleneksel tarım toplumunun köylüleri endüstri işçisi olmuş; sermaye sahibi olan "burjuvazi", toplumun üst ve saygın sosyal sınıfı olarak ön plana çıkmıştır. Toplumun yapısı baştan sona değişerek yenilenmiş ve yeni kurumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Toplumun kurumları ve yapısı ile birlikte değer, norm ve davranış kalıpları da değişmiştir. Geleneksel davranışlar, yerini daha rasyonel davranışlara bırakmıştır. Bu yeni toplum yapısı, kapsadığı teknoloji ve ortaya çıkan yenilenmelerle birlikte kendi içinde sürekli gelişip değişmiştir.

Bu dönemde, ortaya çıkan ve sanayileşmenin gelişmesinde sürükleyici bir rol oynayan liberal düşünce, sonraki dönemlerde ulus-devletin yeniden yapılandırılmasıyla yeni bir özellik kazanmıştır. Bu yeni anlayışla, klasik liberal düşünce, "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesinden, özgürlükleri hukuki sınırlar içinde koruyan bir düşünce yapısına ulaşmıştır. Sınırsız özgürlüğün, gerçek özgürlüğü yok etmemesi için çizilen sosyal ve hukuki sınırlar devlet tarafından korunmaya başlanmıştır. Böylece çağdaş toplumlardaki sosyal devletin fonksiyonu da yeni bir özellik kazanmıştır. Bu sosyal-liberal özellik, birey ve toplumu zıt değil, birbirini bütünleyen unsurlar olarak görmüştür. Sonuçta, sosyal dengeleri kurulmuş, sosyal kesimlerin refah artışlarından daha dengeli bir pay alabildiği toplumsal bir yapı gerçekleştirilmiştir.

Sanayileşme süreci 1900'lerin başında yeni bir boyut kazanmış, etkileri ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda görülen yeni bir üretim tarzı ortaya çıkmıştır. Felsefi temelleri Henry Ford tarafından atılan bu akım, kapitalizme yeni bir anlam yüklemiş ve 1970'li yıllara kadar dünyayı etkisi altına almıştır.

B. Fordizmin Gelişimi ve Temel Özellikleri

"Çağdaş Kapitalizm" olarak da adlandırılan Fordizm, Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasında ortaya çıkmıştır (<http://www.merih.net/m2/oto/ford12.htm>, 2001). Bu kavram, dünya otomobil üretiminde önemli bir yere sahip olan Henry Ford'a atfen türetilmiştir. Büyük ölçüde ekonomiyle ilgili olan kavramın toplumsal, kültürel ve siyasal yansımaları da olmuştur.

Aynı zamanda Taylorizmin yaşama en kapsamlı bir şekilde geçirilmesi olan Fordist üretim sürecinde işler, Taylorist ilkelerle geliştirilen bilimsel yönetim anlayışına göre şekillenmiştir. Modelde üretim sürecinin tüm aşamalarını kapsayacak bir planlama sistemi esas alınmış, iş sistematik olarak alt bölümlere ayrılmış, bu bölümler de ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır. Planda katı bir denetime tabi tutulan işçilerin hareketleri, verimliliği en üst düzeye çıkaracak biçimde sınırlanmış ve zamanlaması yapılarak en ince ayrıntılarına kadar hesaplanmıştır. Böylece kitlesel üretim, işbölümü ve uzmanlaşma, işin niteliksiz ve yarı nitelikli işgücü tarafından yapılmasına olanak tanımış, nitelikli işgücüne olan bağımlılık azalmıştır.

Sistemde, işçi başına düşen üretimin ayrıntılı işbölümü ve standartlaşmayla arttırılması amaçlanmıştır. Verimlilik artışı, dikey haberleşme, merkezi denetim ve kontrol esasına oturtulmuştur. Böylece karar alma tamamen üretim çarkının dışına taşınmış ve emek yabancılaştırılmıştır. İşçinin işten ve karar alma sürecinden uzaklaştırılması, yüksek ücretle telafi edilmeye çalışılmışsa da iş motivasyonunun azalması engellenememiştir.

Üretim sürecindeki bu katı ve merkeziyetçi yapı, yönetsel alana da yansımış, yönetimde bürokratik ve hiyerarşik bir sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yerel halka en yakın yönetim birimleri olan Yerel yönetimler de katı merkeziyetçi yapıdan nasibini almış, hizmetleri etkin ve verimli sunmak için gerekli idari ve mali özerklikten yoksun bırakılmıştır.

II.SANAYİ TOPLUMUNDA DEĞİŞİM, YENİ YÖNELİMLER VE POST-FORDİZM

A. Post-Fordizmin Niteliği ve Gelişimi

1960'lı yılların sonlarına doğru Fordizmin belirtilen özellikleri, teknolojik değişme ve gelişmeyle karmaşıklaşan ekonomik ve sosyal sorunlara yanıt olmaktan uzak kalmıştır. Ayrıca 1973'te Dünya Petrol Krizinin, hammadde kaynaklarının tükenmesi ve çevre kirliliği tartışmaları ile birlikte gündeme gelmesi, yeni ve esnek bir yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır. Post-Fordizm bu ortamda doğmuş, Fordizmde olduğu gibi onun da gelişip yeşermesine küresel bir ekonomik bunalım (1974 Petrol Krizi) kaynaklık etmiştir.

Post-Fordizm, en genel anlamıyla, üretim, tüketim ve istihdamın esnekleşmesi ve yerelleşmesini ifade etmektedir (Manicas, 2000). Üretim sürecinde yeni bir dönemi ifade eden bu kavram, Fordizmden hareketle türetilmiş, ancak ondan büyük bir kopuşu da ortaya koymuştur. Post-Fordizm, bir emek ve üretim süreci olarak kısaca "esnek üretim" şeklinde tanımlanabilir. Süreç, 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan ve endüstriyel ürünlerin kitlesel üretimine dayalı Fordist birikim rejiminin 1960'ların sonundan itibaren krize girmesiyle gelişmeye başlamıştır (Belek, 1997: 158). Bu süreç, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesine bağlı olarak, üretimin daha fazla uluslar arasılaştırılmasına ve üretim mekanlarının değişmesine neden olmaktadır (Storper, 1997: 218).

Post-Fordist yaklaşıma göre, kitlesel piyasaların belirli bir doyuma ulaştıktan sonra parçalanması ve çeşitlenmesi, tüketicileri daha ayrımcı bir hale getirmekte ve onların zevk ve tercihlerinin değişmesine yol açmaktadır. Bu durum, yeni bir üretim sistemini gerekli kılmıştır (Parlak, 1999: 90).

Fordizmin tersine, çeşitlenen ve farklılaşan bu üretim tarzı, bir bakıma yeni teknoloji ile sanayi öncesi el sanatı ağırlıklı çalışmanın kaba bir karışımını, yani Kırım'ın ifadesi ile "ısmarlama seri üretim"i ifade etmektedir (Kırım, 1999: 12). Hem seri, hem de çeşitlenen talepleri karşılamaya yönelik üretim yeni, gelişmiş ve esnek bir teknolojik altyapıyı gerektirmektedir. Bu çerçevede, bilgi çağının yükselen değerleri olan mikroelektronik ve bilgisayar destekli teknolojiler, bir yandan yeni sürecin gerektirdiği esneklik ve çeşitliliği sağlarken; bir yandan da işletmelerin rekabet güçlerini arttırarak, Fordist sistemin krize girme nedenlerinden biri olan kar düşüklüğüne karşı çözüm seçeneklerinden biri olmaktadır.

Dolayısıyla Fordizmin, üretimde geniş çaplı işbölümü ve kısıtlı nitelikler kullanan, yönetimde ise katı merkezîyetçi ve hiyerarşik bir yapılanmayı öngörmesine karşılık; Post-Fordizm, bir ekip çalışması içindeki nitelikli işçilerden oluşan, seri ve ısmarlama üretimi sentezleyen, küçük ölçekli, esnek ve adem-i merkezîyetçi örgüt ve yönetim tarzını öngören bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Post-Fordizm, üretimin örgütlenmesinden tüketim kalıplarına; örgüt içi ilişkilerden, örgütlerin küresel ilişkilerine kadar hemen hemen her alanda Fordizmden bir kopuşu ifade etmektedir.

B. Post-Fordizm ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar

Post-Fordizm, sanayi ötesi bir üretim tarzı olarak, hemen hemen aynı dönemlerde ortaya çıkan ve sanayi ötesi dönüşümün değişik yansımalarını oluşturan bilgi toplumu, küreselleşme ve postmodernizm gibi yaklaşımlarla karşılıklı ilişki ve etkileşim içinde olmuştur. Sanayi ötesine ilişkin bu yaklaşımlar, birbirlerinden çeşitli nüanslarla farklılık göstermekle birlikte, genellikle aynı temelden beslenmektedirler. Örneğin, bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi, aynı zamanda diğer yaklaşımların da merkezinde yer almakta, küreselleşme ise bütün yaklaşımlarda ortak payda olmaktadır. Ayrıca sanayi ötesi pek çok açıklamada desentralizasyon, bireysellik, çeşitlilik gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

a. Post-Fordizm ve Bilgi Toplumu

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkan hızlı teknolojik gelişmelerin beraberinde yüksek düzeyde sosyo-ekonomik yenilenme sürecini taşımasıyla, insanoğlu yeni bir çağın, bilgi çağının, oluşmakta olduğunun farkına varmıştır. Nasıl; Orta Çağ, feodal-tarım toplumunu, sanayi çağı, sanayi toplumunu ve sosyal sınıf kavramını ortaya çıkardıysa; bilgi çağı da kendi toplumunu oluşturmaya başlamıştır. Bu yeni topluma yaygın bir kanı ile bilgi toplumu denmiştir. Kimileri ortaya çıkan bu yeni toplum biçimini, sanayi devriminin ileri bir aşaması olarak değerlendirmiş olsa da, ondan büyük bir kopuşu temsil ettiği açıkça ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 2000: 53).

Yeni süreci, "endüstri sonrası toplum" şeklinde ifade eden Daniell Bell, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi analiz etmiştir. Bell'in analizine göre, sanayi toplumunun yapısında meydana gelen değişme, geçiş süreci dönüşümünün sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Süreç içinde toprak, sermaye, emek gibi geleneksel kaynaklar, yerlerini bilgi ve enformasyona bırakmıştır. Bilgi temelli bu dönüşüm, bilgi toplumuna ulaşmanın koşullarını da hazırlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, toplumda önemli bir güç olmasıyla birlikte; toplumun öncelliğinin ekonomiye geçtiği yeni bir durum oluşmuştur. Bell ve taraftarları, bu yeni durumu, yani, politik karar alma mekanizmalarını ve politik-felsefi çerçeveyi tanımlamaktadır (Karvalics, 2002).

P.Drucker, "Kapitalist Ötesi Toplum" adlı eserinde, yeni süreçle birlikte, üretim araçlarının artık ne tarım toplumunun "toprak"ı, ne de sanayi toplumunun "sermayesi" olduğunu belirterek, yeni üretim aracının bilgi olduğunu ifade etmektedir. Artı değer emek ve sermayeyle yaratılamayacağını savunan Drucker, bunun bilginin bilgiye uygulandığı "verim" ve "yenilik"le meydana getirilebileceğini ortaya koymakta, bu yeni sürecin temel aktörü olarak da "bilgi işçisi"ni ön plana çıkarmaktadır. Bu yeni sınıf içinde bilgi yöneticileri, bilgiyi verimli kullanabilenler olacak, bunlar, hem üretim olanakları, hem de üretim araçlarını ellerinde bulunduracaklardır. Dolayısıyla Drucker'e göre, yeni sürecin temel ekonomik sorunu, bilgi işçisi ve bilgi işinin verimliliğidir (Drucker, 1993: 18).

Drucker gibi bir çok yazar tarafından da ifade edilen bu gerçekler, yeni üretim faktörünü büyük çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.

Bilginin öne çıkması, onun işlenmesinde önemli rol oynayan bilgi işçilerini, bilgisayarları ve bilişim teknolojisini de ön plana çıkarmıştır. Yeni süreçte bilginin işlenmesinde önemli rol oynayan etkenlerden biri, bilgi toplumunun en yaygın üretim araçlarından biri olan bilgisayarlardır. Bilgisayarlar, istenen bilgileri, istenildiği kadar depolayan, işleyen ve buradan yeni bilgiler üreten "bilişim teknolojisi"ni insanlığın hizmetine sunmuştur (Erkan, 1997: 72). Bilişim teknolojileri desteğinde, yeni teknik ve buluşlar, her yerde az ya da çok, yeni yaşam biçimlerini belirlemeye başlamıştır. İş, oyun, eğitim, aile ilişkileri ve duygu yapıları, yeni teknik güçlerin basınçlarına ve fırsatlarına adım adım uyarlanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2000: 53).

Nasıl ki, sanayi toplumuna geçişin önderliğini buharlı makineler oluşturmuşsa, bilişim teknolojisine geçişi de, bilişim teknolojisinin temelindeki bilgisayarlar gerçekleştirmiştir. Verileri, aldığı komutlara bağlı olarak yüklenen ve bunları işleyerek problemleri çözen bilgisayarlar, çok kolay ve hızlı biçimde, çok büyük miktarlarda bilgiye erişilmesini olanaklı kılmış, bu özelliğiyle de, boyutları küçülerek, toplumsal yaşamın her alanına girmeye başlamıştır. Bilgisayar destekli

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

eğitim, bilgisayarlı tasarım, bilgisayarlı müzik ve sanat gibi pek çok alan, bilişim teknolojisinin sunduğu sınırsız olanaklardan yoğun bir biçimde yararlanmaktadır.

Bu devrime yol açan bilgisayarlar ile iletişim teknolojisinin temelinde, mikroelektronikteki gelişmeler yatmaktadır. Bilgi toplumuyla birlikte, üretimde hammadde ve enerji kullanımının yerini, mikro-chipler ve mikroelektronik teknolojisi almış; gerek bilginin işlenmesi ve yayılmasında, gerekse makinelerin denetiminde, mikroelektronik belirleyici konuma gelmiştir. Bu teknolojiye bağlı olarak üretilen bilgisayar destekli üretim (CAM) ve bilgisayar destekli dizayn (CAD), yönetim, büro otomasyonu ve ekonominin çeşitli sektörlerinde yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Post-Fordist dönüşümün ekonomik altyapısını da, büyük ölçüde mikroelektronikteki gelişmeler hazırlamıştır.

Bilgi toplumunda mikroelektronikteki gelişmeyle birlikte, iletişim teknolojisi de yenilenmiştir. Mikroelektronik teknolojisindeki gelişmelerle birleşen iletişim donanımındaki gelişmeler, sanayi üretiminin altyapısını oluşturarak, ekonomide girdi sağlanmasını ve verimliliği hızla arttırmıştır. Bunun yanı sıra, iletişim teknolojisindeki gelişmeler, başta uzay araştırmaları olmak üzere, basın, haber ajansları, uydu teknolojisi gibi pek çok iletişim alanında da büyük dönüşümler meydana getirmiştir.

Mikroelektronik ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yanı sıra, bu gelişmelerle paralel olarak gelişen mikrobiyoloji ve genetik bilimindeki ilerlemeler de bilgi toplumunun temel alt yapılarından birini oluşturmuştur. Genetik işleme tekniklerindeki ve uygulamadaki hızlı gelişmenin ortaya çıkardığı biyoteknoloji, başta klonlama, hormon nakli ve çeşitli besin kaynaklarının daha verimli hale getirilmesi olmak üzere, mikro düzeyde bir çok devrime imza atmıştır. Böylece, bir bakıma, Kuantum fiziğinin 20. yüzyılda üstlendiği önder rol, genetik mühendisliği ve mikrobiyolojiye geçmiştir (Erkan, 1997: 85).

Bilgi toplumu zorunlu olarak bir örgütler toplumu olduğu için, onun merkezi ve ayırt edici organı da yönetim olmaktadır. Bilgi toplumunda yönetimin amacı, insan gücünü verimli hale getirmek, zayıflıklarını ortadan kaldırmaktır.

Bilgi toplumunun özelliklerini, ekonomik dönüşümün yaşanması, yeni sınıfların ortaya çıkması ve bilgi işçiliği, bilgi teknolojileri ve internetin artan önemi ve değişen değer yapıları olarak sıralamak olanaklıdır.

i. Ekonomik Yapıdaki Dönüşüm

Bilgi toplumunda en önemli özelliklerden biri, sektörel bir değişimle, mal üretiminden hizmet üretimine geçişi içeren ekonomik dönüşümdür. Aslında hizmet sektörü tarihin her sürecinde varılmakla birlikte, sanayi ötesi toplumda önemli bir

değişimine uğramıştır. Sanayi ötesi toplumda hizmet sektörü, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi insani hizmetler ve bilgisayar, sistem analizi ile bilimsel araştırma ve geliştirme gibi mesleki hizmetler alanında yoğunlaşmaktadır. Televizyon yapımcıları, kitle iletişim sektörü, telefon, kablolu yayın gibi elektronik bilgi işlem kurumları, mikroelektronik sanayii, çeşitli yazılım kuruluşları bilgi toplumunda yükselen sektörlerden bazıları olmuştur.

Özellikle 1970'lerde sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik etkinliklere bakıldığı zaman, bu ülkelerde geleneksel demir-çelik, tekstil, makine üretimi gibi sanayi devriminin sembol endüstrilerinde kriz yaşanmasına rağmen; bilgisayar, elektronik, biyokimya, uzay gibi bilgi ağırlıklı yeni endüstriler hızla gelişmiştir.

Kısaca, bilgi toplumu içinde, endüstrinin gerek üretim, gerekse istihdam içindeki payının gerileme sürecine girişine, buna karşılık özellikle bilgi ve enformasyonun ağırlığının ise giderek artışına tanık olunmaktadır (Bozkurt, 2000: 25).

ii. Yükselen Yeni Sınıflar ve Bilgi İşçiliği

Sanayi ötesi toplumda insanların çalıştıkları yer değil, aynı zamanda yaptıkları işlerin türleri de değişmektedir. Sanayileşme sürecinde, nasıl bir önceki toplumun temsilcileri olan sınıflar ortadan kalkmış ve yerine sanayi toplumunun temsilcileri olan toplumsal sınıflar yükselmişse, bilgi toplumuna geçiş sürecinde yeni sınıfların yükseldiği görülmektedir.

Sanayi toplumlarında yarı nitelikli işçiler çalışan sınıf içinde en kalabalık sınıfı oluştururken, hizmet sektörünün gelişmesiyle eğitim, idare ve büro işleri artmış, buna paralel olarak beyaz yakalı çalışanların sayısında önemli artışlar söz konusu olmuştur. 1950'li yıllarda ilk kez beyaz yakalılar, sanayi dönemiyle özdeşleşen mavi yakalıların sayısını geçmiştir. 1970'li yıllarda beyaz yakalıların sayısı, neredeyse mavi yakalıları katlar duruma gelmiştir.

Bilgi toplumuyla kendisini hissettiren çok anlamlı başka bir değişme ise, bilim adamları, teknisyenler, mühendisler, öğretmenler, tıp personeli gibi "teknik ve profesyonel sınıfın" sayısındaki artıştır (Bozkurt, 2000: 26).

Bugün işgücünün büyükçe bir kısmını oluşturan "bilgi işçileri", bilgi toplumuna üstünlüğünü, liderliğini, karakteristiklerini ve sosyal profilini kazandırmış bulunmaktadır. Bilgi toplumunu sürükleyen öncü sınıf olan bilgi işçileri ve onların temsilcileri, karakteristiklerinde, toplumsal pozisyonlarında, değer yargılarında ve beklentilerinde tarihteki diğer öncü gruplardan (toprak sahipleri, sermayedarlar...) oldukça büyük farklılıklar göstermektedirler.

Gereksinme duyulan formel bilginin çeşit ve miktarı, bilgi işinin doğasına göre çok büyük farklılıklar göstermektedir. Bazıları düşük eğitim düzeylerini

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

gerektirirken, beyin cerrahı, bilgisayar uzmanları, röntgen teknisyenleri, savaş uçakları mühendisleri gibi olan diğerleri, çok özel bir alan bilgisi gerektirmektedir. Dolayısıyla bilgi işinde uygulamanın yanı sıra teorik eğitim yaşamasal bir yere sahiptir. Bu da, eğitimin bilgi toplumunun merkezi, okulların ise anahtarı olmasına yol açmıştır. Sanayi döneminin fabrikaları, bu süreçte yerlerini, okullara, akademik birimlere ve ar-ge kuruluşlarına bırakmıştır. Ancak, bilgi toplumunda eğitim ve okulların önem kazanması, "mektepli-alaylı" çatışması olarak nitelenebilecek yeni bir sınıfsal ayırım ve çatışmayı da doğurmaktadır. Bu çatışma, yeni ortaya çıkan ve gittikçe yayılan bilgi işçileri ile, yaşamlarını geleneksel yollarla sürdürmek zorunda kalan insanların çoğunluğu arasında meydana çıkmaktadır.

Bilgi toplumunda, bilgi işçilerinin ekipler halinde çalışmaları ve bir örgüt içerisinde olmaları, bilgiyi verimli kullanabilme açısından zorunlu olmaktadır. Örgüt içinde ekip halinde çalışan bilgi işçileri, bu özellikleriyle bir "memur" niteliği taşımaktadırlar. Memurlar arasındaki ilişkiler, senfoni orkestrasındaki ilişkilere benzemektedir. Orkestrada nasıl birinci viyolayı çalan harp çalanın üstü değilse, memurlar arasında da, bilgisayarı kullanan ile verileri değerlendiren memur arasında bir ast üst ilişkisi yoktur, bunun yerine bir ekip arkadaşlığı ilişkisi söz konusudur. Bilgi toplumunda daha uzmanlaşmış ve daha etkili bilgilerle birlikte ekipler, bireylerden daha önemli iş birimleri haline gelmiştir. Bu çerçevede kişisel olarak bir bilgi işçisinin etkin ve verimli olabilmesi için, bir ekipten diğerine nasıl geçildiğini, bir ekibe nasıl entegre olunacağını, bir ekipten ne beklenebileceğini ve bir ekibe ne katılabileceğini bilmesi gerekmektedir (Drucker, 2001).

Drucker'ın "bilgi işçisi" dediği bu yeni sınıf, bilgi toplumunda, gücün büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Bu toplumda, bilgi işçileri, bilgiyi verimli kullanma ve ondan yararlanmayı bilenler, kısaca "bilgiyi yönetenler" olmaktadır. Bugün bilgi ve hizmet işçilerinin oranı gelişmiş ülkelerde toplam işgücünün dörtte üçünü oluşturur duruma gelmiştir. Buna karşılık tarım sektöründe çalışanların yaşadıkları şekilde geleneksel işçilerin oranı sürekli gerilemektedir (Bozkurt, 2000: 27).

iii. Bilgi Teknolojisi ve İnternetin Artan Rolü

Günümüzde bilginin öneminin hızla artmasına bağlı olarak yeni bir sektör olan bilgi sektörü ortaya çıkmış ve gelişmiş ülkelerde büyük bir patlama meydana getirmiştir. Bu gelişme, Avrupa Birliği ve ABD'de, bilgi teknolojilerine yapılan yatırımın GSMH içindeki payının neredeyse savunma harcamalarına denk düşecek boyutlara gelmesine neden olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1990'lı yılların başlarından sonlarına kadar, AB ve ABD'de bilgi teknolojilerine yapılan yatırımın GSMH içindeki oranları verilmektedir.

Tablo 1.: AB ve ABD'de Bilgi Teknolojilerine Yapılan Yatırımın GSMH içindeki Payları (%)

YIL	AB	ABD
1992	1,8	2,8
1993	2,1	3,1
1994	2	3,2
1995	2	3,6
1996	2,3	4,1
1997	2,4	4,5
1998	2,5	4,4
1999	2,7	5,5

Kaynak: European Telework On-line, <http://www.eto.org.uk/eustats/graphs/93-99.htm#percent>, 29.4.2002.

Tabloda görüldüğü üzere, 1990'lı yıllarda bilgi teknolojilerine yatırımın GSMH içindeki payları AB'nde yaklaşık ortalama % 2,2; ABD'de ise yaklaşık ortalama % 3,9'dur. Bu durumda; 1990-1999 yılları arasında AB ülkelerinde yapılan askeri harcamaların GSMH içindeki oranının ortalama % 2,3; ABD'de ise % 3,5 olduğu göz önüne alınırsa, bilgi teknolojilerine yapılan yatırımların askeri harcamalar denk hatta onlardan daha fazla olduğu görülmektedir (<http://www.defenseaerospace.com/data/reports/data/re191201/table3.pdf>, 29.4.2002).

Bilgiyi toplamak, işlemek, düzenlemek, depolamak, bir yerden bir yere aktarmak ve bu bilgiye erişmek için kullanılan bilgi teknolojisi yeni toplumda stratejik bir kaynak durumuna gelmiş ve ekonomik yapıda bir dönüşüm meydana getirmiştir.

Bilginin artan önemine karşılık, üretim sürecinde sermaye ve emek gibi diğer üretim faktörlerinin önemi azalmıştır. Yeni toplumda bilgiyi piyasalara ve hizmetlere başarıyla dönüştürenler ile eğitim ve araştırma-geliştirme harcamalarına en çok yatırımı yapan işletmeler ya da kuruluşlar başarılı olmaktadır (Bozkurt, 2000: 29).

Makineleşme, sanayi toplumu için ne denli önem taşıyorsa, bilgisayar teknolojisi de bilgi toplumu için o denli önem taşımaktadır. Kapsamlı bilimsel çalışmalar, ulusal güvenlik ve uzay çalışmaları gibi alanlarda kullanılan bilgisayar teknolojisi, daha sonra ekonomik amaçlarla yönetim alanında, büyüme ve verimliliğin artırılması için işletmeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolo-

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

jiler, 1970'li yılların ortalarından itibaren de, sosyal refah hizmetlerinin finansmanında kullanılmış, son dönemlerde de PC'lerin yaygınlaşması, bu teknolojileri tabana yayarak, bilgisayarların, bireysel düzeyde entelektüel üretkenlik için kullanılmasına yol açmıştır.

Öte yandan özellikle 1990'ların başlarından itibaren hızla yaygınlaşmaya başlayan internet, çok kısa bir sürede, spordan eğlenceye, haberden siyasete, cinsellikten ticarete, çok geniş bir alanda baş döndürücü bir gelişme göstermiştir. ABD'de yapılan bir araştırma, dünyada internet kullanıcı sayısının 1999'dan 2001 yılının başlarına kadar yaklaşık dört kat arttığını göstermektedir. Aşağıdaki tablo Ağustos 1999 tarihinden Ocak 2001 tarihine kadar dünyada internet kullanıcı sayısını göstermektedir.

Tablo 2 : İnternet Kullanıcı Sayısı (1999-2001)

TARİH	SAYI
Ağustos 1999	500.000.000
Ekim 1999	800.000.000
Mart 2000	1.400.000.000
Temmuz 2000	2.000.000.000
Ekim 2000	2.800.000.000
Ocak 2001	4.000.000.000

Kaynak : Web Marketing Info Services,
<http://www.wilsonweb.com/webmarket/demograf.htm>, 1.5.2002.

İnternet, bir çok alanı olduğu gibi, çalışma ilişkilerini de değiştirmiştir. Geçmişin devasa bürokratik örgütleri içinde çalışan insanların yerini, bilgi toplumunda işlerini evinden ya da oturmuş olduğu herhangi bir yerden yürüten insanlar almaya başlamıştır.

İnsanların ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel vb. etkileşime geçmelerini sağlayan bir araç olarak internetin en önemli görevlerinden biri de bilginin serbest dolaşımını sağlamasıdır. İnsanlar gerekli teknoloji altyapısını sağlamak suretiyle, dünyanın her yerinden gereksinme duydukları bilgiye ulaşabilir duruma gelmişlerdir. Artık mesafeler, coğrafi sınırlamalar etkisini kaybetmiş, insanlar, zaman ve mekandan bağımsız olarak bilgiye daha kolay bir biçimde ulaşabilme şansını elde etmişlerdir. İnternet sayesinde, geçmişte seçkinlerin tekelinde kalan bilgi daha geniş kitlelere yayılmıştır.

Artık büyük bürokratik örgütlerin dışında, küçük/marjinal gruplar ya da bireyler de, internet sayesinde, global düzeyde seslerini duyurabilmektedirler.

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

İnternet tam bir özgürlükler ortamı olmuştur. Bu özgürlükler, kimi zaman aşırıya kaçmakta, büyük şirketler ya da kuruluşlar "internet hackeri" denilen sanal korsanlarca sıkıntıya düşürülmektedir. Ayrıca, illegal terör örgütleri de, bomba yapımı ve kullanımı dahil, bir çok yasadışı görüş ve bilgileri, tüm internet kullanıcılarına sunmaktadırlar.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bir çok yazarın iddia ettiği biçimde internet, yaşama, çalışma ve düşünme biçimleri üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. İnsanlık, bu teknolojinin yaygınlaşmasıyla, daha önce görülmedik bir biçimde yeni ve küresel bir toplumsal dönüşüm sürecini yaşamaktadır.

Dolayısıyla, bilgi toplumuyla bilgi, artık para gücüyle kas gücünün eki olmaktan çıkmış, bunların ruhu ve çekirdeği durumuna gelmiştir. Bu toplumlarda başarı ya da başarısızlık, tümüyle bilgiye endekslenmiştir (Bozkurt, 2000: 29).

iv. Değişen Değer Yargıları

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, sadece alt yapısal değişimleri değil, aynı zamanda toplumun diğer unsurlarında da köklü dönüşümlere yol açmıştır. Teknolojinin giderek ucuzlaması, bir yandan kitlesel üretimi ve kitlesel haberleşmenin çözülmesine yol açarken, diğer yandan da bireyin konumunun güçlenmesine yol açmıştır.

Öte yandan sanayi toplumunun otorite, disiplin, bağlılık, fiziksel yetenekler, saldırganlık, tutumluluk, hırs, güvenlik gibi değerlerinin yerini, karşılıklı dayanışma, özgürlük, bireysellik gibi değerlerin alacağı ifade edilmektedir (Bozkurt, 2000: 29).

Masuda'ya göre sanayi toplumunun temel değerlerini fiziksel gereksinmelerin tatminini amaçlayan maddi değerler ile insan hakları ve Rönesans ruhu oluşturmasına karşılık, bilgi toplumunda insanın kendini disiplin altına alması ve toplumsal katkısına bağlı manevi değerler ön plana geçmektedir (Bozkurt, 2000: 42).

Bunun yanı sıra sanayi toplumlarındaki işçi hareketlerinin ve grevlerin yerini, bilgi toplumlarında sivil yurttaş hareketleri almakta; gönüllü girişimler, vakıflar, NGO'lar da toplumda giderek çok daha önemli duruma gelmekte, kitlesel tüketimden, yüksek düzeyde kitlesel bilgi üretimine yönelineceği öngörülmektedir.

Yine Toffler'in "Üçüncü Dalga" olarak adlandırdığı bilgi toplumu, standartlaşmanın, merkezîyetçiliğin, fabrika düzeninin ortadan kalktığı, sürekli ve hızlı değişimin egemen olduğu toplum biçimi olmaktadır. Bu toplumlarda, kitleselliğin gerilemesiyle birlikte, siyasal taleplerin değişmesi ve çeşitlenmesi, sanayi toplumuna

özgü olan kitle demokrasisinin son bulmasına yol açmaktadır. Böylece yeni süreçte politikacılar seçim bölgelerinden giderek artan oranda çeşitlenen taleplerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla bilgi toplumunda egemen demokrasi, ekonomik dönüşümle orantılı olarak, Toffler'a göre "mozaik demokrasisi", Masuda'ya göre ise "katılımcı demokrasi" olacaktır.

Bunun yanı sıra bilgi toplumu ve ona paralel olarak gelişen küreselleşmeyle birlikte, ulus-devlet de eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bir yandan ulus üstü ya da bölgesel bütünleşme eğilimleri ulus-devleti dışarıdan aşındırırken, diğer yandan da bunlara tepki niteliğinde yeni etnik ve kabilecilik eğilimleri içeriden aşındırmaktadır. Ulus-devlet iki ateş arasında kalmıştır. Artık optimum ölçek, ulus-devlet temelinde sağlanamamaktadır. Yeni toplum, ekonomik etkinliklerinde "global düşün yerel hareket et" felsefesini kabullenmekte, sanayi toplumunun merkeziyetçi eğilimleri zayıflamakta ve bireysellik güçlenmektedir (Bozkurt, 2000: 45).

b. Post-Fordizm ve Postmodernizm

Postmodernizm, genelde modernizmin kurumlarını, politik eylemlerini, yasalarını, ahlakını ve düşüncelerini meşrulaştıran meta-anlatıların tükendiği, bilgi kuramının yeniden ele alındığı, standartlaşmış bireyden, davranışları ve tercihleri farklı olan kişiliklerin geliştiği bir dönem olarak tanımlanabilmektedir (Eraydın, 1992: 9).

Post-Fordizmin temel özelliklerinden biri de, postmodernist kültürel normları ortaya koymasıdır. Aslında her iki terim de aynı paradigmanın çeşitli boyutlarını ortaya koymaktadır. Postmodernizm daha çok, estetik, kültür, mimari, tüketim ve yaşam tarzındaki değişikliklerle ilgilenirken; Post-Fordizm, ekonomik ve kurumsal alanlardaki değişikliklerle ilgilenmektedir (Amin, 1997: 30). Modern dönemin egemen düşünce ve yaşam biçimi olan modernizmde, "determinizm (belirleme)" ilkesi, belirli bir homojenlik, bütünlük ve süreklilik içinde, toplumu, doğayı ve varoluşu açıklayan temel bir ilke iken; postmodernizm ya da postmodern toplum kuramı, "belirlenemezlik" ilkesine dayanmaktadır. Kurama göre, toplumda bütünlüğün tersine parçalanmışlık, uyumun tersine kaos ve sürekliliğin tersine süreksizlik vardır. Bu durumda herhangi bir kuramın toplumu tek başına belirleme gücü ve iddiası olamamaktadır.

Toplumun tek başına herhangi bir kuram ile açıklama olanağı söz konusu olmadığından, bu konuda ileri sürülen görüş ve düşünceler sadece yorum düzeyinde kalmakta, daha iddialı ve determinist bir durum olanaklı olmamaktadır (Şaylan, 1996: 36).

21. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan postmodernizm, büyük ölçüde, modernizmle karşıtlık içeren bir dönemi ifade etmektedir. Modernite, 17. yüzyılda

Avrupa'da başlayan ve bütün dünyayı etkisi altına alan ve önemli oranda da sanayileşmeci toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini tanımlayan bir kavramdır. Bu yaşam ve örgütlenme biçiminin içinde, emeğin metalaştırılması, totaliter iş ilişkileri, ulus-devlet gibi kapitalizmin temel unsurları yer almaktadır.

Modernitenin temel kurumları, enformasyonun denetim altında tutulması, kapitalizm, ulus-devlet ve sanayileşmedir. Ulus-devlet bu mekanizmalar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Gerek ulus-devlet, gerekse üretim alanındaki kitlesel düzenlemeler, toplumsal yaşantıda standartlaştırıcı ve standartları da küreselleştirici bir etki yapmaktadır (Belek, 1997: 161).

Postmodernizme göre, postmodern aşamaya geçen toplum yapısı, modern dönemlerden farklıdır. Bu yapıda, iktidar, her şeyi düzenleyecek güce sahiptir, ama mutlak değil, değişken bir yapıya sahiptir. İktidarın parçalanması ile çoğulcu bir yapı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2001). Yine bu paradigma içinde demokratik katılım mekanizmaları gelişmiş, teknoloji insanileştirilmiş ve demilitarizasyon gerçekleştirilmiştir.

Endüstri ötesi toplumu tanımlayan Post-Fordist yapılanmalar, esnek üretim ve istihdam düzenlemeleri; üretim, tüketim ve işbölümündeki standartizasyonu ortadan kaldıran gevşemeler, bir bakıma Postmodernizmin belirsizlik vurgusunun endüstriyel düzlemdeki yansımaları gibi olmaktadır (Belek, 1997: 162).

Postmodernizm, modernliğin temel belirleyicileri olan akılcılık, bürokrasi, aşırı uzmanlaşma, katı merkezîyetçilik, dikey örgütlenme, hiyerarşi, kimlik belirlemeleri ve dolayısıyla modern ulusal devletin yadsınmasını içermektedir. Bu çerçevede bireyi ön plana çıkararak, belirsizliği, kaosu, parçalılığı ve kültürel çoğulculuğu savunmaktadır.

Postmodernist düşünürler, ulusun "hayali bir cemaat" ve toplumsal alanın heterojen, kaotik ve bütünleştirilemez olduğundan hareketle, ulusallık kavramına karşı çıkmaktadırlar. Postmodernistler burada, etnik ve dinsel kimliklere dayalı cemaatselliği öngörmektedirler. Bu cemaatsellik yaklaşımı, ulusçuluk ve ulus-devletin reddini içermektedir. Bu anlamda Postmodernizm, modern öncesine dönerek, bir bakıma yeni bir Ortaçağ'a dönüşü simgelemektedir. Ortaçağ'da varolan din olgusu, cemaatler halinde ve kent birimlerinde yaşama olguları, postmodernizmin savunduğu toplum düzeninde yeniden güncellik ve geçerlik kazanmaktadır. Etnik ve dinsel kimliklere inilerek, alt kimlikler sahiplenilmekte, böylece ulusal kimlikler büyük ölçüde devre dışı bırakılmaktadır (Kılıç, 2001).

Modern ulus-devletin zayıflaması ile ortaya çıkacak boşlukta, tıpkı Ortaçağ'da olduğu gibi, kent düzlemindeki yönetimler gündeme gelmekte, yerel

yönetim reformlarıyla kentlerin güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca bu çerçevede, bilgisayar teknolojisinin, üretimi desentralize ederek eve kadar sokmasının sonucu olarak kadın-erkek arasındaki geleneksel eşitsizlik biçimleri de gerilemektedir (Belek, 1997: 163).

Postmodernizme göre ulus-devlet aşıldıktan sonra, yerel, bölgesel ve uluslar üstü örgütlenme ve yönetim biçimleri kendiliğinden gündeme gelecektir. Dolayısıyla postmodern anlayış, bu süreçlerin tamamını kapsayarak, küresel bir yönetişim anlayışını savunmaktadır (Kılıç, 2001).

c. Post-Fordizm ve Küreselleşme

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan değişiklikler, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda, önceki dönemlere göre oldukça köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bretton Woods sisteminin çözülmesi, Keynesyen yaklaşım ve politikalarının yerini yeni liberal politikalara bırakması gibi etkenler, piyasanın, kamuya göre öne çıkarılmasına, deregülasyon ve özelleştirme ile ekonomide devletin küçültülme çabalarına yol açmış; bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ortamda küreselleşme de gündemin ilk sırasına yerleşmiştir (Ataç, 2000: 96). Kavram olarak "küreselleşme" sözcüğünün kökeni, yüzyıllar öncesine gitse bile, 1980'lerden itibaren ekonomik, teknolojik, toplumsal ve siyasal alanlar başta olmak üzere, yaşamın tüm alanlarında kullanılmaya başlamıştır (Bozkurt, 2001).

Küreselleşme genel olarak, piyasaların liberalizasyonuna ilişkin politika ve eğilimleri ifade etmektedir. Bu politikalar, tarifelerde indirimi, dış yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların azaltılması ya da kaldırılması ve ekonomide bankacılık ve sigortacılık işlemlerinin yaygınlaştırılmasını içermektedir. Bu politikalar sonucu, yabancı mallar, hizmetler ve yatırımların, ulusal ekonomi içindeki payı artmaktadır. Yabancı yatırımlar, bazı alanlarda istihdamı arttırırken, aynı zamanda yerel üretim ve yatırım etkinlikleriyle de rekabete neden olmaktadır. Küreselleşme ve piyasaların liberalleşmesi, sermayenin küresel dolaşımını sağlayan iletişim teknolojileriyle eş zamanlı olarak gelişmektedir. Küresel ekonomiye doğru artan bütünleşme süreci, ulusal hükümetlerin bağımsız hareket edebilme yeteneğini de sınırlamaktadır (Schalkwyk–Woroniuk, 2002).

İktisadi açıdan küreselleşme, yalın bir ifadeyle, uluslararası ticaret ve yatırımlardaki engellerin kaldırılması sonucu, ulusal piyasalar arasındaki ilişkilerin artması ve piyasaların artan ölçüde serbestleşmesini ifade etmektedir. Bu tür küreselleşme, özellikle 1980'li yıllardan itibaren liberalleştirme ve özelleştirme eğilimlerinin artmasıyla birlikte hız kazanmış ve 90'lı yıllarda tamamen belirgin bir hale gelmiştir. Gerçektende 1980'li yılların sonuna gelindiğinde, dünyanın ekonomik ve siyasal yüzü hızlı bir şekilde değişmeye başlamış, ulusal egemenlik kavramı

yeniden yorumlanmış, daha önce ulusal düzeyde değerlendirilen konular uluslararasılaşmış, sermayenin serbest dolaşımı artmış, sınırlar önemsizleşerek ulusal rekabet bölgesel ve küresel rekabete dönüşmeye başlamıştır (Çetintaş, 2002). Bu süreç içinde kamu yönetimi disiplini ve yerel yönetimler de etkilenecek, yerel kuruluşların uluslararası kuruluşlarla doğrudan işbirliği imkanları gelişmeye başlamıştır.

Bir yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan teknolojik değişimler, diğer yandan 1973'te yaşanan Dünya Petrol krizinin meydana getirdiği olumsuz koşullar ve nihayet, bunların da etkisiyle 1980'lerden itibaren etkisini ve ivmesini giderek arttıran küreselleşme ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu, küreselleşmeye birbirinden farklı çeşitli yaklaşımlar getirilmiştir. Küreselleşme yaygınlaştıkça, onun uygulanması konusunda ortaya çıkan durumdan kazançlı olanların yanısıra kaybedenlerin de çıkması, küreselleşmenin taraftarlarının yanısıra karşı çıkanların da sayısını arttırmıştır.

Küreselleşmeye olumlu yaklaşanlar, her şeyden önce bu süreci, yeni liberal değerlerin bir zaferi olarak görmektedirler. Bunlara göre sanayi toplumu ve sanayi çağının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmekte, bunun yerine, hükümetlerden daha rasyonel çalışan küresel piyasa mekanizması önem kazanmaktadır. Politika ve kamu gücü, yerel ve ulusal ölçekte etkisini korumakla birlikte, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek düzeyde olmadığından, dünyanın pek çok yerinde yurttaşların politika ve politikacılardan beklentilerinde önemli azalmalar söz konusu olmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte devletlerin otoritesindeki bu gerileme, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel yönetimlerin artarak yaygınlaşması şeklinde belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Küreselleşme yanlıları, genel olarak küreseli ön plana çıkarmakla birlikte, kendi aralarında homojen bir durum arz etmemektedir. Örneğin yeni liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın etkisini ve bireysel tercihleri ön plana çıkarırken, yeni marksistler (ya da radikaller), küreselleşmeyi, baskıcı küreselleşmenin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonomin mevcut olduğuna ilişkin düşünceleri de paylaşmaktadırlar.

Küreselleşmeye yönelik ikinci yaklaşım ise küreselleşmeyi, emperyal güçlerin yirminci yüzyılda takındıkları yeni bir tavır olarak algılamakta, Batının çıkarları doğrultusunda ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal standartlaşmanın bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu görüş yanlılarına göre küreselleşme, görüldüğü kadarıyla tarafsız bir süreç olmayıp, daha çok Kuzey Yarımküredeki insanlara faydalı olmakta, Kuzey'in dışında yaşayan pek çok insanı ise tedirgin etmektedir (Bozkurt, 2001).

Her iki yaklaşım değerlendirilecek olursa, küreselleşme süreci, bilgi ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak insanlara yeni ülkeler görme, farklı insanlarla tanışma, daha özgür düşünebilme gibi bazı olumlu özellikleri taşımakla birlikte; Güney'in ve gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten nasıl etkilendiğinin net olarak saptanamaması ve ulus üstü şirketlerin, dünya çapında açmış oldukları mağazaları aracılığıyla tekel oluşturma çabaları, küreselleşmeye yöneltilen eleştirilerin başlıcalarını oluşturmaktadır.

SONUÇ

İngiltere'de başlayan, Fransız İhtilali ile toplumsal ve politik bir kimlik kazanan sanayi devrimi; 19. yüzyılın sonlarında üretimin kiteselleşmesine ve Fordist üretim tarzının ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Ölçeğin büyüdüğü ve üretimin kiteselleştiği bu süreç içinde modern örgüt kavramının ortaya çıkması, ulus-devletin örgütlenmesi ve sosyal devlet anlayışının önem kazanması gibi gelişmeler örgütlü bir toplum düzenine geçişi olanaklı kılmış ve bu sürecin işletme düzeyine yansımaları ise kitlesele üretim ve Fordizm olmuştur.

Standardize malların kitlesele üretimini içeren Fordizm, başlangıçta sadece işin örgütlenmesi ve teknolojiye meydana gelen değişimlerle nitelendirilirken, daha sonra bu çerçeveyi aşarak, toplumsal, kültürel, politik ve yönetsel özellikleri olan geniş bir toplumsal teori kimliği kazanmıştır. Taylor'un bilimsel yönetim ilkelelerinden büyük ölçüde etkilenen ve üretim sürecine büyük ölçüde bu ilkeleri uygulamaya çalışan Fordizmde, sürekli tekrarlanan rutin işler nedeniyle, nitelikli işgücüne az gerek duyulmakta, çalışanların üretim ve yönetim sürecindeki inisiyatifleri göz ardı edilmektedir. Bu şekilde, çalışanların birbirleriyle kolayca ikame edilebilmelerine olanak sağlayan bu sistem, üretim maliyetlerinin düşmesine, toplam talebin artmasına ve kitlesele tüketime zemin hazırlamaktadır.

Yapısı gereği standart bir anlayışı ortaya koyan Fordizm, hüküm sürdüğü dönem ve yerlerde Keynesyen iktisat politikası ve refah devleti anlayışının da etkisiyle talep dalgalanmalarını olabildiğince istikrara kavuşturmuştur. Fordizmin gelişmesinde önemli ölçüde etkili olan ve Fordizmle iç içe gelişen refah devleti anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, işverenler ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya dayalı olarak ortaya çıkmış ve Fordizmin toplumsal ve siyasal alanda başarılı olmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu anlayışın, toplumdaki alt gelir gruplarına mensup, hasta, işsiz, kimse-siz vatandaşları korumaya, onlara sosyal yardım olanakları sunmaya yönelik ilkeleleri, büyük ölçüde kamu gücünün piyasaya etkin müdahalesini gerektirmiş, bu da kamu harcamalarıyla birlikte, kamu kuruluşlarının büyümesine ve genişlemesine yol açmıştır.

Fordist-Weberyen örgütlenme tarzında bürokrasi ve ona ilişkin kurallar, rasyonel örgüt yapısının geliştirilmesinde kullanılan birer araç olmakla birlikte,

özellikle 1960'lı yıllarda ortaya çıkan rekabete dayalı ve yenilikçi dünya düzeninin getirmiş olduğu koşullara uyumu güçleştirmektedir. Bu durum kendini en belirgin bir biçimde 1970'li yılların başlarında yaşanan krizde göstermiştir. Bu yıllarda kriz nedeniyle ekonomik büyüme yavaşlamış, vergi yükü artmış, çok sayıda işçi işten çıkarılmış, kitlesel üretimi besleyen toplam talep daralmış, özel sektörde verimlilik ve kar düşmüş ve enflasyon artmıştır. Bu bağlamda, çeşitlenen taleplere ve farklılaşan piyasalara kitlesel üretim ile cevap veremeyen gelişmiş ülkeler yeni ve esnek bir üretim ve yönetim örgütlenmesine geçme ihtiyacı duymuşlardır.

Böylece Post-Fordizm olarak nitelendirilen küçük çaplı, bilgisayar destekli ve esnek üretim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, kitlesel üretim, kitlesel tüketim, standardizasyon ve modernist kültürel normlar yerini, farklılaşan taleplere yanıt verebilecek esnek, dinamik üretim ve postmodern kültürel normlara bırakmıştır. Post-Fordizmle birlikte, üretimde bilgisayar destekli teknolojilerin kullanılması, fiziki emeğe dayalı işgücünün önemini azaltıp, tasarıma, kalite artışına ve ürün yenilenmesine etkin katkı yapabilecek nitelikli işgücünü öne çıkarmıştır. Üretim ve istihdam yapısındaki bu dönüşüm ise, yönetim ve örgütleri, daha desentralist, geniş katılıma imkan veren ve yönetişimi temel alan bir sürece sokmuştur.

Üretim sürecinde bu değişiklikler yaşanırken, aynı yıllarda sanayi döneminden sanayi-ötesi döneme doğru da yoğun bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu süreç içinde özelleştirme, deregülasyon, imtiyaz sözleşmesi gibi liberal politikalarla güçlendirilen piyasa, kamu sektörünü yönetim temelli olarak dönüştürmüştür. Batıda refah devleti ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, fakat değişen koşullar karşısında, hantallık ve kırtasiyeciliğin kaynağı haline gelen klasik yönetim yaklaşımları, yeni süreçte yerini esnek ve adem-i merkezizetçi bir yaklaşıma bırakmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle paralel bir özellik taşıyan yeni süreçte, bilginin öne çıkması, iletişimin gelişmesi, mekansal dezavantajların ortadan kalkması, bilginin erişilebilirliğinin artması gibi faktörler bu sürecin öne çıkan temel eğilimleri olmuştur. Ayrıca postmodern yapılar ve gittikçe artan küreselleşme eğilimleri de süreci destekleyen sanayi ötesi yaklaşımlar olmuştur.

KAYNAKÇA

AMİN, Ash (1997), "Post-Fordism: Models, Fantasies, And Phantoms Of Transition", Post-Fordism A Reader, Edited By Ash Amin, Blackwell Publisher Ltd., Oxford, pp. 1-41.

BELEK, İlker (1997), Postkapitalist Paradigmalar, Sorun Yayınları, İstanbul.

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

- BOZKURT, Veysel, "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar",
<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/8/veysel/veysel2.htm>, 25.06.2001.
- BOZKURT, Veysel (2000), Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ÇETİNTAŞ, Hakan, "Küresel Rekabet ve İşbirliği",
<http://server.karaelmas.edu.tr/bilim/CAYCUMA>
Â.Â.B.FAK/H.CETİNTAŞ/küresel rekabet ve işbirliği.doc, 02.05.2002.
- DRUCKER, F. Peter (1993), Kapitalist Ötesi Toplum, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- DRUCKER, Peter F, "Bilgi İşi ve Bilgi Toplumu, Bu Yüzyılın Sosyal Dönüşümleri",
<http://www.kto.org.tr/dergi/nisan99/sosyal.htm>, 13.07.2001.
- ERAYDIN, Ayda (1992), Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- ERKAN, Hüsnü (1993), Bilgi toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara. <http://www.merih.net/m2/oto/ford12.htm>, 23.04.2001.
<http://www.defense>
[aerospace.com/data/reports/data/re191201/table3.pdf](http://www.aerospace.com/data/reports/data/re191201/table3.pdf), 29.4.2002.
- KARVALİCS, László Z., "Information Society Visions: from the early utopies to the adequate government-level strategic planning methods",
http://www.ittk.hu/english/docs/info_society_visions_istri.pdf, 28.04.2002.
- KASAP, Gülay Coşkun, "Esnek Üretim Sistemine Geçiş Aşamasında Yönetimin Rolü Ve Değerlendirmesi",
<http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/4/gulay1/gulay1.html>, 14.07.2001.
- KILIÇ, Gözde, "Postmodern Devlet Anlayışı",
<http://www.studentSayi: itu.edu.tr/~aydinclb/postmd>, 07.06.2001.
- KIRIM Arman (1999), Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- MANİCAS, Peter T., "Recent Capitalism", http://www.hawaii.edu/aln/cap_bib.htm, 07.12.2000.
- PARLAK, Zeki (1999/1), "Yeniden Yapılanma ve Post-fordist Paradigmalar", Bilgi Sosyal Bilgiler Dergisi, ss. 83-102.

Kamu-İş; C:7, S: 4/2004

SCHALKWYK B., J. WORONİUK, "Globalisation and equality between women and men",<http://www1.oecd.org/dac/gender/pdf/tipsheets/globalis.pdf>,02.05.2002.

STORPER Micheal (1997), "Flexible Specialisation İn The US Film Endustry" Post-Fordism A Reader, Edited By Ash AMİN, Blackwell, Massachussets, pp. 195-227.

ŞAYLAN,Gencay (1996), Çağdaş Düşünce Akımları: Postmodernizm, Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı Ders Notları, TODAİE Yayını, Ankara.